

САДРЖАЈ

Нина В. Аксић КРСНА СЛАВА КАО ЖИВИ ЕЛЕМЕНТ ТРАДИЦИЈСКЕ КУЛТУРЕ СРБА У ДУНАВСКОЈ КЛИСУРИ (РУМУНИЈА)	9
Иван Бирта СРБИ И РУМУНСКЕ КНЕЖЕВИНЕ У СВЕТЛУ ДВА ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКА РУКОПИСА ИЗ XVII ВЕКА	29
Мирјана Д. Бојанић Ћирковић АНТЕЈСКИ МОТИВИ ЗБИРКЕ ПРИЧА У <i>ВРТЛОГУ ВРЕМЕНА</i> ИВЕ МУНЂАНА	49
Гордана С. Драгин ИЗ АКЦЕНАТСКЕ ПРОБЛЕМАТИКЕ СРПСКИХ КЛИСУРСКИХ ГОВОРА У РУМУНИЈИ	61
Смиљана Ж. Ђорђевић Белић <i>ТОДОРОВЦИ / ТОДОРОНЦИ / ТУДОРОНЦИ: ПРИЛОГ</i> ПРОУЧАВАЊУ ДЕМОНОЛОГИЈЕ СРБА У ДУНАВСКОЈ КЛИСУРИ ...	75
Милина Ивановић Баришић БОЖИЋ КОД СРБА У ДУНАВСКОЈ КЛИСУРИ	89
Мирјана К. Илић ИМЕНИЦЕ НА -ИЈА У <i>АНТРОПОГРАФСКОМ РЕЧНИКУ</i> <i>ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ</i> НЕДЕЉКА БОГДАНОВИЋА	99
Саша Б. Јашин МИТРОПОЛИТ НИШКИ И ЕПИСКОП ТЕМИШВАРСКИ ГЕОРГИЈЕ ПОПОВИЋ	109
Ивана Р. Јовановић О КОМПОЗИЦИЈИ И ТЕМАТСКОЈ СТРУКТУРИ НЕДЕЉНИКА <i>НАША РЕЧ</i> САВЕЗА СРБА У РУМУНИЈИ	117

<p>Јелена Р. Јовановић Симић ВЕРБАТОЛОШКА И ДИЈАТОПИЈСКА СТРУКТУРА <i>ИВКОВЕ</i> <i>СЛАВЕ</i> СТЕВАНА СРЕМЦА</p>	131
<p>Надежда Д. Јовић СТРАНИ ЕЛЕМЕНТИ У ЛЕКСИЦИ ПРЕРАДЕ ПРИМАРНИХ СТОЧАРСКИХ ПРОИЗВОДА У ГОВОРИМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ</p>	141
<p>Александра Р. Лончар, Ирена Р. Цветковић Теофиловић О АКЦЕНАТСКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА СРПСКИХ ГОВОРА У БАНАТСКОЈ КЛИСУРИ (БЕЛОБРЕШКА)</p>	159
<p>Горан М. Максимовић ЗАБОРАВЉЕНИ ПИСАЦ СИМЕОН ЖИКИЋ ИЗ ПОГРАНИЧНЕ ОБЛАСТИ ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ ПРЕМА РУМУНИЈИ И БУГАРСКОЈ</p>	171
<p>Бранкица Ђ. Марковић ГЕРМАНИЗМИ И ХУНГАРИЗМИ У ВИНОГРАДАРСКОЈ ЛЕКСИЦИ ...</p>	185
<p>Јордана С. Марковић НОМИНАЦИЈА ЧОВЕКА У ЖАРГОНУ</p>	197
<p>Радивоје М. Младеновић ПОЛУГЛАСНИК У ГОВОРУ СЕВЕРНОШАРПЛАНИНСКЕ ЖУПЕ СИРИНИЋ</p>	211
<p>Октавија И. Неделку ИЗДАВАЧКА КУЋА <i>КРИТЕРИОН</i> И СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ</p>	223
<p>Октавија И. Неделку, Лидија В. Чолевић СРБИ У БУКУРЕШТУ (3) СРПСКИ КЊИЖЕВНИЦИ – ДИПЛОМАТЕ У БУКУРЕШТУ: ЈОВАН ДУЧИЋ, ИВО АНДРИЋ И МИЛАН РАКИЋ</p>	243
<p>Дејан Д. Попов СРПСКИ ХОРОВИ И ПЕВАЧКА ДРУШТВА У ТЕМИШВАРУ (1836–2016)</p>	257
<p>Михај Н. Радан, Миљана Радмила Радан Ускату РЕЛИКВИЈЕ ПАГАНСКОГ ПОРЕКЛА У КАРАШЕВСКИМ ВЕРСКИМ ОБРЕДИМА</p>	267

Селена Ч. Ракочевић ИГРАНКЕ У СРПСКИМ СЕЛИМА ДУНАВСКЕ КЛИСУРЕ У РУМУНИЈИ	293
Биљана Љ. Сикимић ТЕРЕНСКА ИСТРАЖИВАЊА СРБА У КЛИСУРИ 2017: ОБИЧАЈ КУМАЧЕЊЕ	309
Зоран М. Симић НАД СИНТАКСОМ ГОВОРА СРБА У НЕКИМ СЕЛИМА БАНАТСКЕ КЛИСУРЕ	323
Радоје Д. Симић ЗНАЧАЈ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА БОРИСАВА СТАНКОВИЋА ЗА РАЗВОЈ СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА	341
Веселка Тончева ТРАДИЦИОННАТА СВАТБА НА БАНАТСКИТЕ БЪЛГАРИ В РУМЊНИЈА В МУЛТИЕТНИЧЕН КОНТЕКСТ – СРЂБСКИ ВЛИЈАЊИЈА	349
Татјана Г. Трајковић РАТАРСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА СЕЛА БЕЛОБРЕШКЕ У РУМУНИЈИ	361
Ђорђина М. Трубарац Матић ЕЛЕМЕНТИ КУЛТА ПРЕДАКА У СЛАВСКИМ ОБИЧАЈИМА СРБА ИЗ КЛИСУРСКИХ СЕЛА РУМУНСКОГ БАНАТА (БЕЛОБРЕШКА, ДИВИЧ, СТАРА МОЛДАВА)	373
Светлана М. Ћирковић УПОТРЕБА ГЕСТОВА У НАРАЦИЈИ: СЕЋАЊЕ НА ГАЈЕЊЕ И ПРЕРАДУ КОНОПЉЕ У БЕЛОБРЕШКИ (РУМУНИЈИ)	385
Благоје Чоботин ЕЛЕМЕНТИ ТРАДИЦИЈСКЕ КУЛТУРЕ СРБА У СЕЛИМА У ДОЛИНИ МОРИША: ГОДИШЊИ ЦИКЛУС	401

УПОТРЕБА GESTOVA У НАРАЦИЈИ: СЕЋАЊЕ НА ГАЈЕЊЕ И ПЕРЕРАДУ КОНОПЉЕ У БЕЛОБРЕШКИ (РУМУНИЈИ)

Рад се заснива на аудио и видео грађи документованој током теренских антрополошко-лингвистичких истраживања српских заједница у Дунавској клисури (конкретно у насељу Белобрешка), 2017. године. Начињен је мултимодални транскрипт наратива на тему гајења и прераде конопље који показује да се осим вербалних елемената у нарацији паралелно користе и невербални елементи, тј. гестови. Анализа мултимодалног транскрипта наратива указује на доминантну употребу три типа гестова – иконички, деиктички и ритмички, чије пратеће речи припадају категорији глагола, придева и деиктичких речи (углавном показних заменица). У раду се дискутује и о могућности креирања упоредивих мултимодалних корпуса.

Кључне речи: теренска истраживања, Срби у Румунији, невербална комуникација, мултимодални транскрипт, упоредиви мултимодални корпуси, гест, пратећа реч, конопља.

Увод

У оквиру билатералног пројекта Српске академије наука и уметности у Румунске академије наука *Срби у Румунији и румунско-југословенске везе у другој половини 20. века*, теренски истраживачки тим Балканолошког института САНУ је од 2013. до 2015. године обављао теренска антрополошко-лингвистичка истраживања у неколико српских заједница у жупанији Арад.³ Почевши од 2016. године Савез Срба у Румунији и Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији организују теренска истраживања српских заједница на територији Румуније у оквиру пројекта *Истражи-*

¹ scirkovic@hotmail.com

² Прилог представља резултат рада на пројекту *Језик, фолклор и миграције на Балкану*, бр. 178010, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, и резултат рада на пројекту *Истраживање историје и културе Срба у Румунији* Савеза Срба у Рмунији и Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији.

³ На основу теренске грађе документоване у овим истраживањима настали су антрополошко-лингвистички радови Сикимић, 2015, 2016; Sikimić, 2015; Ђирковић, 2015; Ћирковић, 2015.

вање историје и културе Срба у Румунији. Током 2016. године теренски истраживачки тим Балканолошког института САНУ обављао је теренска истраживања у српским заједницама у Великом Сенпетру (рум. Sânpetru Mare), Варјашу (рум. Varias) и Чанаду (рум. Cenad) (жупанија Тимиш),⁴ а 2017. године теренска истраживања су обављана у српским заједницама Дунавске клисуре – Дивич (рум. Divici), Белобрешка (рум. Belobreșca) и Стара Молдава (рум. Moldova Veche) (жупанија Караш-Северин).⁵

Имајући у виду циљ пројекта *Истраживање историје и културе Срба у Румунији* да се на основу теренских разговора реконструишу постојећи и нестали елементи традицијске културе, материјалне и нематеријалне културне баштине Срба у Румунији, теренском тиму Балканолошког института је пре истраживања сугерисан списак тема за разговоре – покладни, ускршњи обичаји, прослављање сеоске славе, колективизација / оснивање пољопривредних задруга у српским заједницама у Дунавској клисури.

Примењујући методу полудиригованог теренског интервјуа, осим ових тема, у истраживањима су добијени и наративи који се тичу животног и годишњег циклуса (са посебним акцентом на посмртне обичаје), као и свакодневног живота. Ипак, пракса је показала да се методом полудиригованог интервјуа често добијају и наративи који делимично (или у потпуности) излазе из оквира сугерисаних тема. У теренским истраживањима српских заједница у Дунавској клисури осим коришћења аудио-уређаја за снимање теренских разговора коришћена је и видео-камера. Употребом видео-камере отварају се могућности за истраживање невербалне комуникације и њој сродних истраживања из области визуелне антропологије.

Циљ овог рада је да се на примеру једног разговора вођеног са саговорницом у селу Белобрешка покаже како разговор на тему гајења и прераде конопље, иако фактографски непотпун, може бити драгоцен за истраживања невербалне комуникације.⁶ Тема гајења и прераде конопље је овом приликом одабрана из два разлога – судбина конопље и у Румунији и у Србији је готово идентична – важна биљка и активности везане за њу некада су имале кључну улогу у свакодневном животу, конопља је поред лана и вуне била важна сировина за израду текстила. Трансформацијом руралног начина живота, под утицајем сложених социо-економских, демографских, политичких околности, ова делатност је нестала, данас се она може реконструисати на

⁴ Види више у: Ћирковић, 2017; Ђурић, 2017.

⁵ Теренски истраживачки тим чиниле су лингвисткиње Биљана Сикимић и Светлана Ћирковић из Балканолошког института САНУ и фолклористкиња Смиљана Ђорђевић Белић из Института за књижевност и уметност.

⁶ Разговор у Белобрешки водила је Биљана Сикимић (ознака снимка Белобрешка 3 БС, 2.6.2017), аудио и видео запис разговора депонован је у Дигиталном архиву Балканолошког института САНУ и у Архиву пројекта *Истраживање историје и културе Срба у Румунији* у Темишвару.

основу сећања саговорника.⁷ Други разлог одабира теме ове студије јесте наставак недавно започетих истраживања невербалне комуникације у антрополошко-лингвистичком интервјуу (Ћирковић, 2018), која су, с обзиром на сложен технолошки поступак гајења и прераде конопље, указала на то да вербалне елементе ове наратије неизоставно прате невербални елементи, тј. гестови. Имајући у виду непративање ове активности, може се претпоставити да нестајањем овог женског технолошког поступка нестаје и знање о њему, самим тим истовремено нестаје и одговарајући термилошки систем. Сасвим је извесно да ће код потенцијалних саговорника млађих генерација, који немају искуство везано за гајење и прераду конопље, изостати не само термилошки систем, већ и невербални елементи који би га у наратији могли илустровати.⁸

1. Невербална комуникација – теоријско-методолошке поставке

Гест и вербални део исказа који прати гест могу се схватити као сложени или композитни знак. Кад се интерпретирају одвојено, део значења је изгубљен; тек заједно они реализују целовито значење. Говорници често користе гестове са циљем да оно о чему се говори буде конкретније и целовитије (Kendon, 2000: 51). Понављање истог геста, који је праћен и понављањем исте пратеће речи сигнализира континуитет (Yasui, 2013: 159). Две кључне одлике геста су коекспресивност са синхронизованим говором и постојање значења самог геста. Коекспресивност означава да гест и говор изражавају исту основну идеју, с тим што ту идеју саопштавају сваки на свој начин, док синхронизованост указује на то да су ти различити начини

⁷ О феномену нестанка конопље и тканина од конопље, социо-економским и демографским факторима који су довели до трансформације овог сегмента свакодневног живота у руралним заједницама Источне Србије у периоду од Другог светског рата до данас види више у: Ћирковић, 2018. Сличан процес одвијао се и у Дунавској клисури – након Другог светског рата, оснивањем Рударског предузећа у Новој Молдави, знатан део становништва Дунавске клисуре престао је да се бави пољопривредом и мигрирао је и градове, радећи у државним предузећима као полуквалификовани радници. Пољопривредна производња опада и због одласка млађе генерације на школовање (Крстић, 2015: 23). Други светски рат у Дунавској клисури такође представља прекретницу у гајењу конопље – пре Другог светског рата конопља се гајила у већој мери и користила за производњу текстила потребног за одећу (Крстић, 2015: 51–52).

⁸ Тема гајења и прераде конопље је била неизоставна у класичним етнографским теренским истраживањима, те се описи технолошког поступка, терминологија, цртежи коришћених предмета током овог поступка и свих његових фаза могу наћи у етнографским изворима. Неки елементи етнографског описа гајења и прераде конопље у Дунавској клисури могу се наћи у студији Крстић, 2015.

изражавања исте идеје координисани у времену, односно да се појављују истовремено (McNeill, 2005: 22). Гестови се не могу анализирати ван контекста, истраживања гестова без говора са којим су повезани немају смисла, гест и говор заједно доприносе комплетном значењу (Spets, 2016: 6). Они су спонтано интегрисани у оквиру исказа, уз вербализовани део исказа део су мултимодалног исказа (Müller, 2013: 212–214). Анализа мултимодалног исказа је метода којом се узимају у обзир вербалне и невербалне акције (говорни језик и гестови, држање, поглед), али и објекти материјалне природе – компјутери, мобилни телефони, играчке, делови намештаја, као и сама околина (Norris, 2013: 276). Из перспективе начина на који се значење говорничког исказа може интерпретирати, истовремени или удружени гест у интеракцији са оним што је изражено речима може проширити, обогатити, допунити изговорено значење и то на различите начине и у зависности од различитих аспеката и нивоа значења (Kendon, 2013: 12).

1.1. Конопља у Белобрешки: мултимодални транскрипт наратива

За потребе ове студије, односно за потребе анализе невербалних елемената наратива и њихове функције у њему, начињен је мултимодални транскрипт наратива на тему гајења и прераде конопље. Видео-снимање разговора, ипак, не почиње симултано са почетком нарације о гајењу и преради конопље, али ипак, да би се имао увид у целину наратива транскрибован је и део разговора који је снимљен само аудио-снимачем. Вербални део разговора транскрибован је дословно, а у делу транскрипта, начињеног на основу видео-снимка разговора, различитим врстама заграда маркирани су вербални делови које прате невербални елементи, односно гестови. Углатим заградама ([]) маркиране су гестовне јединице, схваћене у складу са Кендоновом дефиницијом као путања коју руке прелазе од почетне до финалне позиције одмора (Kendon, 2013: 10–11). Уочено је да се у оквиру једне гестовне јединице може реализовати више различитих типова гестова, који садрже припрему и замах, одн. гестовне фразе.⁹ Свака гестовна фраза маркирана је 'витичастим' заградама ({}). С обзиром на то да ће фотографија бити илустровани употребљени гестови, у транскрипту су бројеви фотографија означени обликом заградама (нпр. (сл. 1)) и наведени су уз конкретне гестовне фразе на које се односе. Питања и коментари истраживача означени су курзивом.

⁹ У оквиру гестовне јединице, односно у оквиру путање од почетне позиције одмора руку, њиховог кретања кроз простор за потребе извођења одређене акције, до повратка у позицију одмора, рука или руке могу изводити више различитих акција – показивање, оцртавање, моделовање. Ова акција се назива *змах*, а радње које се предузимају да би се замах начинио називају се *припрема*. Припрема и замах заједно чине *гестовну фразу*. Чим рука или руке почну да се опуштају, гестовна фраза је завршена (Kendon, 2013: 10–11).

Смо ткали пре, па смо радили свашта смо, имали смо ек-, штрикали ми кажемо. Свашта, моја мајка је ми ткала, ми смо биле три девојке, она свакој је, је ткала ћаршаве и све имамо, ја и дан-данас држим. Држим и торбу, ми смо имали и торбе клећане пре, тако се код нас казало. И сад ја, ја стално бринем то да не дође онај мољак да и, стално претресам и то. Ипак моа снаја не каже ништа, а девојка, она „шта ћуваш, треба сто година да стоји“. „Мани, док сам ја жива, ја ћу да ћувам, а ви после радите шта очете“, на. *А је л се садила конопља?* Код нас? Да. Да, да, да. Се сејала та конопља, и после смо је стављали пор-, на Дунав, пре кад је било још у прву својину, пре колективизације, смо је потопили тако крај Дунава у воду, је држимо, и посе она се, се све онда је истућемо тако и је, како смо имали нека дрва, нешто, тако раздвојено, па смо стављали то, па смо тукли и ондак све то тресемо о-тога, о те што има те [{ситно} (сл. 3), ко], ко неки, о-траве тако, ко и ми. [{Онда смо тако сас некима} (сл. 6), имали нешто {од гвоз, од гвожђа тако} (сл. 8)], ко, ми смо казали гребене, то се казало. [{То смо тако} (сл. 7) сас тем {гребенали то} (сл. 1) и смо после {прели на руку} (сл. 2)], тако. Па после се [{ткало} (beat)], па је било свашта. *А то буде за основу, буде конопља?* Да, да, да, јесте. Јесте се правило, тако моја ма-, мати и баба су радиле много. *А то су жене сејале конопљу?* Да, да, [сејала свака кућа (beat)], смо [имале по мало, {тако за себе} (сл. 10)], не да се. Јел ми, наше село није тако ни велико, а није ни, [је више {брдовито} (сл. 4), ни, {немамо много земље} (сл. 5)]. И сад, сад од кад је ово постало [{ове централе}], немамо ништа [{доле земље} (сл. 9)], сасвим мало. Углавном, само толико је многородна.

На видео-снимку фрагмента разговора на тему гајења и прераде конопље уочена је употреба три типа гестова – иконички, деиктички и ритмички.¹⁰ Наведени мултимодални транскрипт наратива биће анализиран из перспективе типова употребљених гестова и врста и граматичких категорија пратећих речи.¹¹ Гестови ће бити илустровани фотографијама, уз које ће стајати објашњење покрета илустрованог на фотографији.

1.2. Иконички гестови

Иконички гестови представљају слике конкретних ентитета и/или акција. Ови гестови деле неке препознатљиве одлике са оним што предста-

¹⁰ Према Дејвиду Мекнилу постоје четири типа гестова – иконички (iconic), метафорички (metaphoric), деиктички (deictic) и ритмички (beat) (McNeill, 2005: 38). Метафорички гестови су донекле слични иконичким гестовима, осим што представљају апстрактне, а не конкретне појмове. У деиктичким гестовима, названим и *показивачким* гестовима, делови тела (најчешће прсти) се користе да би се нешто показало. Оно што се показује не мора бити физички присутно. Ритмички гестови прате ритам говора, често истичући ствари које говорник сматра важним (McNeill, 2005: 39–40). Мекнил сматра да се о врстама гестова не сме говорити стриктно као о врстама, већ пре као о димензијама – један гест у себи може садржати чак неколико других гестова различитог типа – нпр. у оквирима иконичких гестова често се јавља и деиктички гест (McNeill, 2005: 22).

¹¹ Пратећа реч (lexical affiliate) је реч која се користи уз одређени тип геста.

вљају, било да је то величина или покрет (McNeill, 2005: 39). Семантичка интерпретација икониких гестова зависи од идентификације пратеће речи. У одсуству говора, интерпретација иконичког геста може обухватити широк спектар могућих значења (Nadar, Krauss, 1999: 2). У наративима у којима се описују технолошки поступци, иконицим гестовима се симулирају радње описиване у разговору, илуструју се предмети који се користе приликом тих радњи, и производи који настају као њихов резултат (Ћирковић, 2018).

Наратив о гајењу и преради конопље забележен у разговору са саговорницом из Белобрешке је непотпун, у смислу да нису наведени сви сегменти гајења и прераде конопље. У том смислу, иконики гестови употребљени у комуникацији илуструју само делимично описан технолошки поступак.

Сл. 1. За потребе извођења геста користе се обе руке, десна рука се креће по дијагонали (у правцу стрелице), симулирајући покрет гребенања

На сл. 1 је иконицим гестом симулиран покрет 'гребенања', овај гест илуструје гестовну фразу {гребенали то}. За потребе извођења геста се користе обе руке, десна рука се креће по дијагонали, у правцу с лева на десно (у правцу стрелице, означене на фотографији).

Сл. 2. За потребе извођења геста, користи се само једна рука, подигнута је, прсти су скупљени, и симулирају покрет предења. Друга рука је на столу, али се не користи за потребе извођења геста

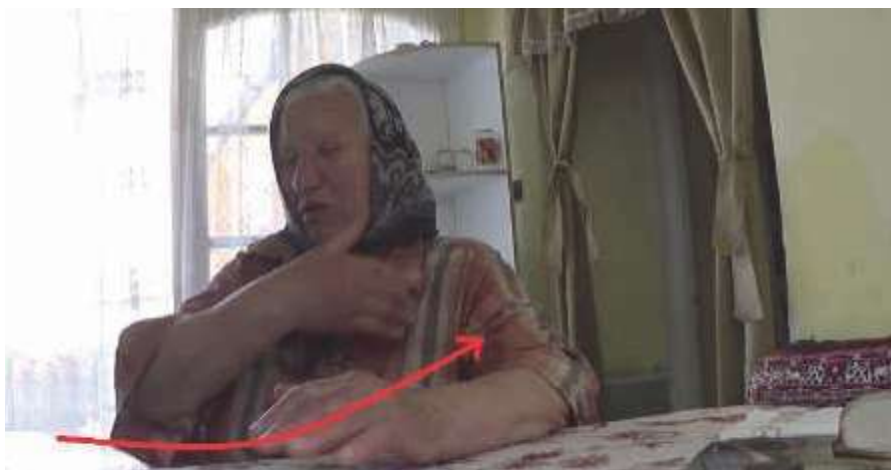
Сл. 2 илуструје гестовну фразу {прели на руку}, која садржи глагол и предлошко-падежну конструкцију у функцији прилошке одредбе за начин. Гест се извод једном руком, она је подигнута, прсти су скупљени и симулирају покрет предења. Овај гест је за разлику од других гестова којима се симулирају радње, сложен – не само да симулира радњу и начин њеног извођења, већ имплицитно и предмет који се користи (а за који термин није употребљен).

Сл. 3. За потребе извођења геста, користи се једна рука, прсти су скупљени, илуструју придев 'ситно'

Сл. 4. За гест се користи једна рука, из положаја мировања саговорница прави полукружан покрет и руку подиже увис, илуструјући придев 'брдовито'

Сл. 5. За гест се користи једна рука, из положаја мировања саговорница прави полукружан хоризонталан покрет с десна на лево, илуструјући придев 'млого'

Слике 3, 4 и 5 илуструју икониичке гестове који као пратеће речи имају придеве, којима се квалификује величина предмета ('ситно' – односи се на величину остатка конопље након процеса потапања у воду и потоње обраде (сл. 3)), или простора ('брдовито' – описује изглед села, изглед простора на коме се село налази (сл. 4)), просторних ентитета ('млого' – односи се на величину земље, коју данас мештани села поседују (сл. 5)).

За разлику од претходних истраживања употребе гестова у наративи о гајењу и преради конопље, у којима се иконички гестови углавном користе за симулацију различитих радњи током овог технолошког поступка (Ћирковић, 2018), у наративу из Белобрешке два пута је употребљен иконички гест за симулацију радње, који као пратеће речи у тим случајевима имају глаголе 'гребенали' и 'прели на руку'. Изостанак глагола којима се именују радње може се објаснити саговорничиним претпоставком да истраживач, који долази из урбане средине, неће моћи да разуме употребљене термине. Ова претпоставка се доказује чињеницом да се деиктичким гестовима илуструју радње очекиване у наративу о технолошком поступку гајења и прераде конопље. За разлику од икониčkih гестова, којима је пратећа реч пунозначна, пратећа реч деиктичких гестова је нека од деиктичких речи (углавном показних заменица).

1.3. Деиктички гестови

Пратећа реч деиктичких гестова јесу деиктици типа *ово, оно, ови, они, овде, тамо*. На тај начин њима се супституишу лингвистички изрази, посебно просторни. Истраживања деиктичких гестова могу да дају одговоре на питања да ли показивање помаже слушаоцу у комуникативном процесу, као и да ли помаже слушаоцу да индиректно идентификује циљ, водећи његов поглед до места које се показује (Louwerse, Bangerter, 2005: 1332).¹²

Сл. 6. За потребе геста користе се обе руке, из замишљеног центра руке се крећу хоризонтално у супротним правцима

¹² Истраживања невербалне комуникације у наративима који као тему имају традицијску културу, специјална знања, указала су на то да деиктички гестови не указују само на просторне релације, већ и на величину и облик предмета о коме се говори (у конкретно поменутиим истраживањима реч је о величини и облику лековитих биљака о којима се разговара), при чему се не користе придеви да би се ти предмети квалификовали већ деиктичке речи (Ћирковић, 2017а: 206–207).

Гест представљен на слици 6 прати гестовну фразу {онда смо тако сас некима}, при чему је конкретном деиктичком гесту пратећа реч 'тако', по-казна заменица у функцији прилошке одредбе за начин.

Сл. 7. За потребе извођења геста користе се обе руке, десна рука се креће по дијагонали (у правцу стрелице)

Деиктички гест илустрован на слици 7 идентичан је иконичком гесту илустрованом на слици 1, с тим да као пратећу реч има деиктичку реч 'тако' (као и у деиктичком гесту на сл. 6), којом се уз гест илуструје начин вршења радње. У наративном низу, прво је употребљен деиктички гест који прати гестовну фразу {то смо тако}, а потом иконички гест (сл. 1) који прати гестовну фразу {гребенали то}, а овај комуникативни поступак управо показује да је реч о саговорничиној претпоставци о потенцијалном неразумевању термина. Накнадно употребљени термин 'гребенали' коначно именује описивану радњу.

Сл. 8. За извођење геста користе се обе руке, прсти су раширени и усмерени надоле

Деиктички гест илустрован сликом 8 има сличну функцију као деиктички гестови илустровани претходно наведеним сликама. Овај гест праћен је гестовном фразом {од гвоз- од гвожђа тако}, у којој је употребљена предлошко-падежну конструкцију 'од гвожђа', којом се именује материја од које је направљен предмет, који се у тренутку извођења геста не именује. Иако је у фокусу вербалног дела исказа материја од које је направљен предмет, покрет руку илуструје облик предмета, овај гест прати финално употребљена деиктичка реч 'тако'. Да је и у овој ситуацији реч о избегавању употребе конкретног термина, може се закључити на основу наставка вербалног дела исказа – {од гвоз- од гвожђа тако}, ко, *ми смо казали гребене, то се казало*, у којем је употребљен термин 'гребене', с тим да је употребљени термин прагматички ооквирен изразима 'ми смо казали' и 'то се казало'.

Сл. 9. За извођење геста користи с једна рука, која се креће дијагонално с десна на лево и одоздо нагоре, указујући на просторну локацију имања о којем говори

Деиктички гест илустрован на слици 9 праћен је гестовном фразом немамо ништа {доле земље}, и њиме се указује на простор о коме се говори – имању које се налази, очито, у правцу који саговорница показује.

Сл. 10. За извођење геста користе се обе руке, налазе се у пределу струка, крећу се хоризонтално из замишљеног центра у супротним правцима

Гест илустрован на слици 10 праћен је гестовном фразом {тако за себе}, која је део ширег вербалног дела исказа 'да, да, сејала свака кућа, смо имале по мало, тако за себе', који представља одговор на истраживачево питање *А то су жене сејале конопљу?* Нејасно је ком типу геста припада употребљени гест – може се само претпоставити да се он односи на одећу која је израђивана од кудељног платна. Имајући у виду да су у гестовној фрази употребљене деиктичке речи 'тако' и 'за себе', овај гест се можда може сврстати у деиктичке гестове.

1.4. Ритмички гестови

Ритмички гестови (енг. *beat*) прате ритам говора, често истичући ствари које говорник сматра важним (McNeill, 2005: 39–40). Они се користе и за потребе динамизовања нарације, или пак истицања сукцесивности у нарацији описиваних радњи (Ћирковић, 2018). У наративу из Белобрешке у два случаја је употребљен ритмички гест – њега прате гестовне фразе {ткало} и {сејала свака кућа}. Иако су у гестовним употребљени глаголи којима се описује радња, не користе се гестови (оčekивало би се иконички) којима би се симулирале ове радње.

2. Закључна разматрања

Иако се чини да наведени мултимодални транскрипт, начињен на основу аудио и видео снимка теренског разговора поседује недостатке који

се односе на садржајну непотпуност фрагмента разговора на задату тему, као и на несимултану употребу аудио и видео уређаја за документовање од почетка до краја (макар овог) фрагмента разговора, може се рећи да су ови недостаци показали као предности у анализи. Садржајно непотпун фрагмент разговора на тему гајења и прераде конопље указује на то да је нестајањем потребе да се конопља гаји и прерађује, нестаје и знање везано за овај технолошки поступак, те у наративи саговорнице долази до пропуста у описивању основних сегмената овог процеса. Такође, уочава се, на основу анализе, изостајање термина за поједине сегменте овог процеса и предмете који се том приликом користе, за шта се може такође претпоставити да је резултат 'заборављања', или пак претпоставке да истраживач, који долази из урбане средине и из сасвим друге државе, неће разумети у наративи употребљене локалне термине.

Имајући у виду да је први део овог фрагмента разговора бележен само аудио-снимачем, док се у другом разговор снима и видео-камером, може се уочити (на основу приложених фотографија насталих на основу видео-снимка) колико је секундарно разумевање целог комуникативног процеса олакшано видљивошћу облика, величине описиваних предмета, покрета који се чине у описиваним поступцима. Такође, уочљиво је и неразумевanje оног сегмента наратива незабележеног видео-камером, нпр. део наратива 'онда је истучемо тако је, како смо имали нека дрва, нешто, тако раздвојено, па смо стављали ту, па смо тукли' (за који се може претпоставити да саговорница користи гест за илустрацију предмета).

С обзиром на то да се приложеном анализом начињеног мултимодалног транскрипта наратива на тему гајења и прераде конопље настављају недавно започета истраживања невербалне комуникације у антрополошко-лингвистичким теренским интервјуима, могло би се приступити креирању упоредивих корпуса мултимодалних транскрипата наратива, о којима се у лингвистици нити у студијама комуникације још увек не говори. У англосаксонској лингвистици постоји комплетан теоријски оквир о упоредивим двојезичним и вишејезичним корпусима (Jagarlamudi, Daum'e III, 2010; Delpech et al., 2012; Fišer et al., 2011), и нешто ређе о једнојезичним упоредивим корпусима (Wang, Callison-Burch, 2011), за које лингвисти сматрају да пружају боље увиде у типолошку сродност језика. У лингвистичким круговима у Србији, који располажу теренском грађом документованом применом исте антрополошко-лингвистичке методе, дискутује се о упоредивим корпусима насталим вођењем теренских разговора на исте теме у различитим заједницама, на пример упоредиви корпуси теренски документованих кулинарских рецепата (Sikimić, 2013; Pokornić, 2011), инструкција за различите технолошке поступке везане за традицијску културу (Ћирковић, 2014, 2015а), конверзационих наратива на различите теме везане за традицијску културу (Сикимић, 2018).

Литература

- Delpech et al., 2012: E. Delpech, B. Daille, E. Morin, C. Lemaire, Extraction of domain-specific bilingual lexicon from comparable corpora: compositional translation and ranking. *COLING*, 745–762.
- Ђурић, 2017: Љ. Ђурић, Контекстуализација језичких пејзажа српских гробова у региону реке Мориша, *Исходишта* 3, Темишвар: Савез Срба у Румунији/ Центар за научна истраживања у културу Срба у Румунији; Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 129–140.
- Jagarlamudi, Daum'e III, 2010: J. Jagarlamudi, H. Daum'e III, Extracting Multilingual Topics from Unaligned Comparable Corpora, у: *Advances in Information Retrieval* (eds. C. Gurrin, Y. He, G. Kazai, U. Kruschwitz, S. Little, T. Roelleke, S. Rüger, K. van Rijsbergen). Berlin Heidelberg: Springer, 444–456.
- Kendon, 2000: A. Kendon, Language and gesture: unity or duality? у: *Language and gesture* (ed. D. McNeill). Cambridge: Cambridge University Press, 47–63.
- Kendon, 2013: A. Kendon, Exploring the utterance roles of visible bodily action. A personal account, у: *Body – Language – Communication. An Interactional Handbook on Multimodality in Human Interaction*, Vol. 1 (eds. C. Müller, A. Cienki, E. Fricke, S. H. Ladewig, D. McNeill, S. Teßendorf). Berlin Boston: De Gruyter Mouton, 7–28.
- Крстић, 2015: Б. Ђ. Крстић: *Народни живот и обичаји Клицураца и Пољудијаца*. Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Louwerse, Bangerter, 2005: M. M. Louwerse, A. Bangerter, Focusing attention with deictic gestures and linguistic expressions, у: *The Annual conference of the Cognitive Science Society* (eds. B. G. Bara, L. Barsalou, M. Mucciarelli). Stresa: Erlbaum, 1331–1336.
- McNeill, 2005: D. McNeil, *Gesture and Thought*. Chicago: Chicago University Press.
- Müller, 2013: C. Müller, Gestures as a medium of expression: the linguistic potential of gestures, у: *Body – Language – Communication. An Interactional Handbook on Multimodality in Human Interaction* (eds. C. Müller, A. Cienki, E. Fricke, S. H. Ladewig, D. McNeill, S. Teßendorf). Berlin Boston: De Gruyter Mouton, 55–81.
- Pokornić, 2011: B. Pokornić, *Bunjevački narodni kuvar*. Vajmok: Bunjevački kulturni centar.
- Sikimić, 2013: B. Sikimić, Između dijalektologije i antropologije: Bunjevačka terenska građa, у: Žarko Bošnjaković, Biljana Sikimić, *Bunjevci. Etnodijalektološka istraživanja 2009*. Novi Sad: Matica srpska i Bunjevački nacionalni savet, 13–186.
- Сикимић, 2015: Б. Сикимић, Срби у Поморишју: сећања на војну границу, у: *Усмена традиција Банатске војне границе* (ур. М. Матицки), Нови Сад: Матица српска, 133–160.
- Сикимић, 2016: Б. Сикимић, Обредна јела у Војводини и Поморишју приликом клања свиња. Савремена теренска истраживања, у: *Slavische Geisteskultur. Etnolinguistische und philologische Forschungen. Teil 1. Philologica slavica vindobonensia 2* (ур. А. А. Alekseev, N. P. Antropov, A. G. Kretschmer, F. B. Poljakov. S. M. Tolstaja), 157–180.

- Sikimić, 2016: B. Sikimić, Obiceiurile legate de tăierea porcilor la sârbi de pe Valea Mureșului (Pomorišje), у: *Populații și Patrimoniul Imaterial Euroregional. De la stratul cultural profund la tradiții vii* (ур. Е. R. Colta), București: Centrul Cultural Județean Arad. Editura Etnologică, 119–147.
- Сикимић, 2018: Б. Сикимић, Заграђе 2012, у: *Тимок. Теренска истраживања нематеријалне баштине тимочких говора 2015–2017* (ур. С. Ћирковић), Књажевац: Народна библиотека „Његош“, Београд: Удружење фолклориста Србије, (у штампи).
- Spets, 2016: H. Spets: *Connecting iconic gestures with unites of speech*, Bachelor's seminar and thesis, English philology, Faculty of Humanities University of Oulu.
- Ћирковић, 2014: С. Ћирковић, Дискурс инструкција – између когнитивне и антрополошке лингвистике. *Јужнословенски филолог* LXII, 207–223.
- Ћирковић, 2015: С. Ћирковић, Истраживања српских заједница у жупанији Арад у Румунији: антрополошколингвистичка анализа наратива о прављењу чеснице, *Исходишта* 1, Темишвар: Савез Срба у Румунији/ Центар за научна истраживања у културу Срба у Румунији; Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 455–472.
- Ћирковић, 2015а: С. Ћирковић, Улога истраживача у креирању корпуса конверзационих наратива, *Филолог* XI, 267–280.
- Ćirković, 2015: S. Ćirković: Tradiția vie a sârbilor din județul Arad: cesnița (česnica), у: *Populații și Patrimoniul Imaterial Euroregional. De la stratul cultural profund la tradiții vii* (ур. Е. R. Colta), București: Centrul Cultural Județean Arad. Editura Etnologică, 148–176.
- Ћирковић, 2017: С. Ћирковић: Настава на српском језику у Поморишју данас, *Исходишта* 3, Темишвар: Савез Срба у Румунији/ Центар за научна истраживања у културу Срба у Румунији; Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 519–536.
- Ћирковић, 2017а: С. Ћирковић, Лековито биље као елемент традицијске културе у околини Књажевца, у: *Гора божурова (биљни свет у традиционалној култури Словена)* (ур. З. Карановић). Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Удружење фолклориста Србије, 199–210.
- Ћирковић, 2018: С. Ћирковић, Невербална комуникација у антрополошко-лингвистичком интервјуу: анализа мултимодалних транскрипата на тему гајења и прераде конопље, у: *Тимок. Теренска истраживања нематеријалне баштине тимочких говора 2015–2017* (ур. С. Ћирковић), Књажевац: Народна библиотека „Његош“, Београд: Удружење фолклориста Србије (у штампи).
- Ćirković, 2018: S. Ćirković, Who's afraid of the Big Bad Hemp? The contemporary village of Eastern Serbia, between tradition and media, у: *Between the Worlds: People, Spaces and Rituals* (ур. M. Slavkova, M. Maeva, R. Popov, Y. Erolova). Sofia: Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum, Bulgarian Academy of Sciences (у штампи).
- Fišer et al., 2011: D. Fišer, Š. Vintar, S. Polak, Building and using comparable corpora for domain-specific bilingual extraction, у: *Proceedings of the 4th Workshop on Building and Using Comparable Corpora*, Stroudsburg, PA, USA, 19–26.

- Hadar, Krauss, 1999: U. Hadar, R. K. Krauss, Iconic gestures: the grammatical categories of lexical affiliates, *Journal of Neurolinguistics* 12, 1–12.
- Wang, Callison-Burch, 2011: R. Wang, C. Callison-Burch, Paraphrase Fragment Extraction from Monolingual Comparable Corpora, у: *Proceedings of the 4th Workshop on Building and Using Comparable Corpora*, Stroudsburg, PA, USA, 52–60.
- Yasui, 2013: E. Yasui, Collaborative idea construction: Repetition of gestures and talk in joint brainstorming, *Journal of Pragmatics* 46, 157–172.

Svetlana M. Ćirković

THE USE OF GESTURES IN NARRATION: RECOLLECTION ON CULTIVATION OF HEMP IN BELOBREŠKA (ROMANIA)

Summary

This work is based on audio and video material collected during anthropological and linguistic research of Serbian communities in the Danube gorge in Romania (specifically in Belobreșca settlement), 2017. A multimodal transcript of narrative on the cultivation and processing of hemp was created. It shows that besides verbal elements in narration, non-verbal elements – gestures are used too. An analysis of the multimodal transcript of narrative indicates the dominant use of three types of gestures – iconic, deictic, and beat, whose lexical affiliates belong to the category of verbs, adjectives and deictic words (mostly demonstrative pronouns). The paper also discusses the possibility of creating comparable multimodal corpora.

Key words: field research, Serbs in Romania, non-verbal communication, multimodal transcript, comparable multimodal corpora, gesture, lexical affiliate, hemp.